

Ольга Максимович Вплив батьків на виховання обдарованої дитини [Текст] /Максимович О.М. // Початкова освіта. Методичний порадник. – 2013. – червень. – № 24 (696). – С.9-13.

Ольга Максимович Вплив батьків на виховання обдарованої людини [Текст] // Школа (інформаційно-методичний журнал) – 2013. – вересень. – №9 (93).– С.65-70.

ВПЛИВ БАТЬКІВ НА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Виховання дітей – багатогранний, складний і непередбачуваний процес, тим паче якщо це стосується обдарованої особистості. Зазначимо, що чітко фіксованого поняття обдарованості в психолого-педагогічній літературі літературі немає.

Термін „обдарована дитина” був уперше вжитий А.Треєм у 1839р. у значенні „геній”. Теоретичні питання обдарованості досліджували Б.Ананьєв, П.Гальперін, О.Ковальов, О.Леонтьєв, В.М’ясищев й інші вчені. Суттєвий внесок у вивчення проблеми внесли психологи М.Подд’яков, Д.Узнадзе, О.Запорожець, О.Матюшкін, В.Моляко та інші вчені. Психологічні моделі розробляли і західні психологи: Дж.Гілфорд, Е.деБоно, Дж.Галлаір, Дж.Рензуллі, П.Торренс й інші вчені.

Г.Костюк тлумачить обдарованість як індивідуальну своєрідність здібностей людини, вказуючи на значущість природних даних кожної особистості як сили, котра є вихідною внутрішньою спонукою розвитку здібностей [5].

М.Лейтес під „обдарованістю” розуміє набір здібностей, вважаючи, що обдарованість виявляється у схильності до праці, гострій потребі дитини займатися певним видом діяльності (причому тільки такої, під час якої виникають позитивні емоції) [6].

Обдарованість – це системна ознака психіки, що розвивається впродовж життя та визначає можливості досягнення людиною вищих

результатів в одному чи кількох напрямках діяльності порівняно з іншими [1, с.12].

М.Лейтес відзначає, що ознаки обдарованості в дитячі роки оцінюються через співвідношення вікового і власне індивідуального. Батькам і вчителям варто знати, що успіхи дитини спочатку з упевненістю можна оцінити як вікові прояви обдарованості, а чи стануть вони стійкими індивідуальними особливостями – залежатиме від багатьох внутрішніх і зовнішніх умов [6].

Щодо обдарованості існують дві протилежні думки. Перша з них соціальна – більшість людей від народження однаково наділені розумом, різниця у рівні їхніх здібностей зумовлена різницею життєвих умов (Дж.Локк, К.Гельвецій) і обдарованість – поширене явище (В.Єфрїмсон). Друга – генетична: обдарованість є вродженим, досить рідкісним явищем, що успадковується від батьків і навіть через покоління (Ф.Гальтон, Р.Стернберг). Суперечність цих поглядів зникає, якщо вважати, що багатьом дітям до різних видів діяльності притаманна потенційна обдарованість, а актуальну обдарованість демонструє лише незначна кількість дітей. До того ж, пластичність психічних властивостей дитини змінюється на різних етапах її розвитку.

Дослідження свідчать, що із задатками обдарованості, здатністю до ефективної плідної діяльності народжується кожна психічно нормальна людина, а уже спрямованість і ступінь обдарованості різні. Подальша доля дару залежить від мікро-, мезо- й макросередовища, де живе і формує своє „Я” людина.

Значення саме ранніх впливів на розвиток інтелекту описано у праці Бергінса [8] – 20% майбутнього інтелекту набувається до кінця 1-го року життя, 50% – до 4-х років, 80% – до 8 років, 92% – до 13 років. Очевидним є, що вже в цьому віці можна передбачати майбутні досягнення.

Обдарованість у певній діяльності може виникати стихійно й далі розвиватися за сприятливих умов або затухати за несприятливих.

На думку В.Єфроїмсона, до десяти років можна виявити спектр здібностей дитини, але до цього часу буде упущена стадія формування захопленості діяльністю, ціннісних критеріїв, становлення совісті, людяності [4]. А без цього деформується діяльнісно-поведінкова, емоційно-вольова та духовно-моральна сфера особистості.

Наразі існують різні концепції обдарованості. Популярною вважають концепцію, розроблену відомим американським ученим Дж.Рензуллі, за якою обдарованість – це множина трьох характеристик: інтелектуальних здібностей (перевищують середній рівень); креативності; наполегливості (мотивація, орієнтована на завдання). Також, на його думку, важливими є знання на основі досвіду (ерудиція) і сприятливе оточуюче середовище. Він не пов'язує поняття „обдарованість” з екстремально високими оцінками за кожним параметром. Демократичність цієї моделі в тому, що до категорії обдарованих можна зараховувати тих, хто проявив високі показники хоча б за одним з параметрів. Виділена Дж.Рензуллі тріада в модифікованому варіанті наявна в більшості сучасних закордонних концепціях обдарованості (Е.Торренса, Д.Фельдхьюсена та інших учених).

На думку вчених, обдарованість визначається трьома взаємозалежними поняттями: випереджальним розвитком пізнання, психологічним розвитком і фізичними даними.

Поглиблюючи сутність поняття вважають, що до обдарованості логічніше ставитись як до взаємозв'язку значного (як мінімум, вищого за середній) інтелекту, інтенсивних творчих чи фізичних здібностей та емоційно-вольової спрямованості. Тобто діагностика обдарованості насамперед спирається на результати продуктивної діяльності (підсумки олімпіад, конкурсів, змагань, даних психолого-педагогічних обстежень).

У спеціальній літературі з проблем обдарованості виділяють загальну і спеціальну обдарованості. Для розуміння сутності цих понять можна „образно”, як пропонують через аналогії, представити їх у вигляді „живого дерева”. Корені дерева можна порівняти із природними, генетичними

здатками психіки. Усі характеристики стовбура дерева (висота, ширина, міцність тощо) залежать від його кореня та впливу зовнішніх природних умов і природних ресурсів, тому стовбур може бути аналогом загальних здібностей або загальної обдарованості, від якої йдуть, як гілки, спеціальні обдарованості. Якщо здійснюється гармонійний всебічний розвиток спеціальних здібностей, то і уявне дерево буде з гарною кроною. У педагогічному плані це порівняння є досить ефективним для дошкільного і молодшого шкільного віку, оскільки загальні, універсальні здібності якраз найкраще розвивати у цьому віці. У підлітковий період формування цих здібностей переходить у предметну площину і головним завданням батьків та педагогів є розвиток спеціальної обдарованості.

Завдяки дослідженню проблем обдарованості дитячу обдарованість стали розглядати ще в одному аспекті: актуальну (наскільки вона проявилася на цей момент) тобто очевидну і, навпаки, – потенційну, яка зразу не помітна навіть для батьків і вчителів. Багато відомих особистостей проявили свої здібності в ранньому дитинстві: В.-А.Моцарт, Ф.Гальтон, І.Мечніков, К.Гаусс, Н.Віннер, Г.Лейбніц, В.Гюго й інші.

Опрацювання дослідниками біографій видатних особистостей дало змогу виокремити такі їхні характеристики:

- 90% із них володіли високим інтелектом, допитливістю, ставили багато запитань, намагалися виділитися в дитячому й дорослому оточенні;

- 75% видатних людей у дитинстві були набагато дорослішими в розумовому відношенні, виявляли високу моральність, критичність, прямолінійну чесність, були серйозними;

- майже 90% з них були напористі у досягненні мети, амбітні, мали сильну волю і яскраво виражене бажання до високих досягнень;

- принаймні 75% з них були притаманні працелюбність, твердий характер, вони були експресивними, автономними, відкритими до духовного сприйняття світу і мали багату фантазію.

Узагальнюючи, можна виокремити якості, які характерні для обдарованих людей з дитинства:

- з малих років оволодіння знаннями в обраній сфері;
- високий інтелект, добра пам'ять;
- енергійність, захоплення своєю справою;
- яскраво виражена незалежність, бажання працювати одному, індивідуалізм;
- вміння контролювати себе;
- бажання контактувати з такими ж обдарованими: дорослими і однолітками;
- здатні переносити життєвий досвід і теоретичні знання в нові ситуації, здобувати практичний досвід і набувати інтелектуального і художнього досвіду.

Часто обдаровані з дитинства діти стають відомими, утім, не завжди. І навпаки, діти, які не виявили себе в дошкільному або шкільному віці, досягали високих результатів у зрілому віці – особливо це стосувалося інтелектуальної обдарованості цих дітей.

Причини могли бути різні: батьки не звертали увагу на їхні здібності через своє незнання чи невміння, відсутність інтуїції або нерозуміння захопленням дитини, що приводило до конфліктів з нею; нерідко трапляються батьки і вчителі, які найбільше цінують у дитині слухняність, виконавськість, акуратність, дисциплінованість тощо вище за незалежність думки, винахідливість, сміливість доказувати правду тощо.

Проте факт існування актуальної і потенційної обдарованості змушує замислитися над розв'язанням проблеми прогнозування розвитку обдарованості. Які риси характеру, ознаки і властивості дитини, особливості поведінки можуть свідчити про обдарованість? Відповідь на питання є дуже складною, бо кожна обдарована дитина – унікальна особистість. Учені вже виокремили низку закономірностей, які характеризують обдарованість, проте до побудови алгоритмів праці з обдарованими дітьми ще дуже далеко. А

наступною проблемою для батьків і педагогів є поява дітей індиго. Як їх вчити, виховувати?

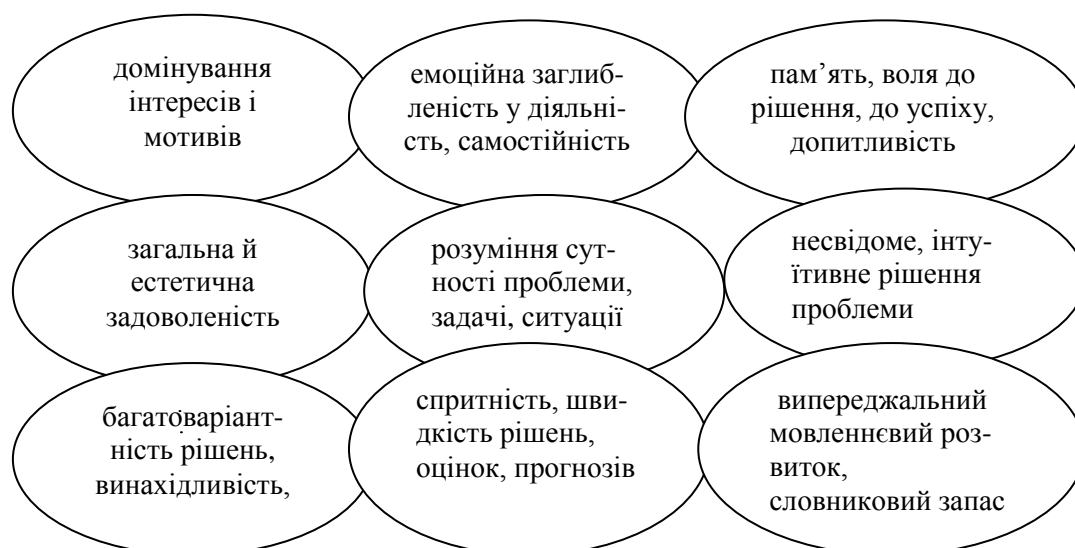
Виховуючи обдаровану дитину, батькам, педагогам важливо знати напрямок і ступінь обдарованості, позитивні якості дитини, на які потрібно спиратися, щоб нейтралізувати негативні. Найчастіше виділяють декілька категорій обдарованих дітей:

- діти с високими показниками за спеціальними тестами інтелекту (інтелектуальна обдарованість);
- діти з високим рівнем творчих здібностей (творча обдарованість);
- діти, які досягають успіхів у певних сферах діяльності (юні музиканти, художники, математики, шахматисти тощо) - цю категорію дітей називають талановитими;
- діти, які добре вчаться в школі (академічна обдарованість).

Учені зазначають, що обдаровані діти різні і не схожі як за діапазоном здібностей, так і за особистими характеристиками. Однак існують загальні особливості обдарованості. Нами виокремлено (схема 1) певні критерії.

Схема 1

Критерії категорії „обдарованість дітей”

Побутує думка, що обдарованих дітей важко навчати, а виховувати тим паче, бо вони є дуже волелюбні, потребують права вибору; виявляють сміливість думок, характеризуються незалежністю суджень, не визнають

заборон без аргументів (якщо не можна, то чому?). Їм неможливо нав'язати свої погляди, вони не терплять тиску і примусу, завжди мають власну позицію; аналізують все побачене і почуте на власний розсуд. Їх неможливо змусити виконувати завдання за принципом „так треба” чи „я так сказала/сказав і край”, не пояснивши причини або мети роботи. Тому вони виявляють автономність, труднощі, а іноді й неможливість жити в колективі, думати й чинити так, як більшість, оскільки порівняно з іншими вони не орієнтуються на загальну думку, на сформований принцип, ustalені правила, поводяться менш передбачувано, ніж хотілося б оточенню, що призводить іноді до конфліктів. Вони нехтують умовностями, не визнають авторитетів, не приймають інформації на віру без експертної перевірки; виявляють оригінальність підходів у розв'язанні проблемних ситуацій, бо вміють аналізувати, синтезувати ідеї, комбінувати, вибирати з багатьох можливостей.

Для обдарованих дітей характерний випереджальний пізнавальний розвиток, який виражений у тому, що вони гостро відчують усе, що відбувається довкола. Діти здатні стежити за кількома процесами одночасно і схильні активно досліджувати навколишнє середовище. Відмінна пам'ять у сполученні з раннім мовленнєвим розвитком і здатністю до класифікації і категоризування допомагають накопичувати великий обсяг інформації й інтенсивно її використовувати. Володіючи великим словниковим запасом, що дає змогу вільно і чітко викладати думку, вони здатні робити висновки, аналізуючи зв'язки між явищами і предметами.

Обдаровані діти не терплять нав'язування готової відповіді, іноді переривають дорослих, не дослуховують відповідь на поставлене запитання, тому що хочуть самостійно дійти до суті. Вирізняючись тривалим періодом концентрації уваги і великою затятістю, заради задоволення займаються складними, і навіть такими, що не мають практичного розв'язання, завданнями [2].

Г.Бурменська та В.Слуцький, описуючи особливості обдарованих дітей, виокремлюють ознаки їхньої психосоціальної чутливості, а саме: випереджувальний моральний розвиток спирається на випереджувальний розвиток сприйняття і пізнання; у них загострене почуття справедливості, вони чутливо реагують на неправду, не миряться з нею, не терплять зневаги; мають високі вимоги до себе і оточення. Для них характерні жива уява, включення елементів гри у виконання задач; творчість; винахідливість; багата фантазія (уявлювані друзі, брати чи сестри); відмінне почуття гумору, схильність до кумедних невідповідностей, гри слів, жартів. Часом у них перебільшені страхи і підвищена чутливість; нерідко в них розвивається негативне самосприйняття, виникають труднощі у спілкуванні з однолітками [7].

Насамперед батькам і педагогам варто звернути увагу на реакцію дітей на сприйняття подій та явищ: обдаровані діти більше бачать, чують, розуміють в однакових умовах, ніж інші; випереджають у кількості та силі сприйняття подій та явищ (здатні тримати в полі зору декілька подій одночасно, не оминають увагою інтонацій, жестів, поз та моделей поведінки оточення). Вони все сприймають і на все реагують: що не зачепить звичайну дитину - може поранити обдаровану. Ці діти відчують провину навіть тоді, коли їх ні в чому не звинувачують. Деякі події для цих дітей стають джерелом найяскравіших переживань, що може змінити все їхнє життя.

Для обдарованої дитини характерна підвищена емоційність, яка в одних дітей виражається у схильності до бурхливих, яскравих афектів, в інших, навпаки, - має прихований, внутрішній характер, що виявляється у надмірній сором'язливості під час спілкування, труднощах із засинанням, а іноді й у деяких психосоматичних захворюваннях.

Для багатьох обдарованих дітей характерною є внутрішня потреба в досконалості у виконуваній роботі, так званий - перфекціонізм [7]. Тому дитина може годинами переробляти вже закінчену роботу, добиваючись

лише їй відомої досконалості. Розвиток цієї здатності пов'язаний з умінням постійно заглиблюватися в проблему для її розв'язання.

За редакцією Д.Б.Богоявленської та В.Д.Шадрікова у Росії розроблена "Робоча концепція обдарованості". Заслуговує на увагу в їхній моделі те, що „ядро обдарованості” можна представити у вигляді двох основних компонентів – інструментального та мотиваційного, що, власне, сприяє здатності не „згаснути” в отриманій відповіді, а „загорятися” в новому питанні. У цьому криється таємниця вищих форм творчості, здатність бачити в предметі щось нове, таке, що не бачать інші, а, отже, й розв'язання завдання ще не є завершенням роботи [2].

Для кожної людини, та й дитини, характерні три взаємопов'язані складові – духовна, душевна і матеріальна. Важливо зберігати здоровий баланс і сприяти батькам різнобічному розвитку дитини.

Діти при відчутті поцінування їхніх успіхів намагаються бути якомога кращими. Обдаровану дитину інколи порівнюють з губкою, що поглинає найрізноманітнішу інформацію та відчуття. Ця здатність до сприйняття пов'язана із вразливістю, породженою підвищеною чутливістю. Тому при невдачах вони почуваються не лише збентеженими, а й винними. Батькам потрібно бути уважними до дитини, оскільки, коли результати завершеної роботи не відповідають її внутрішнім стандартам, у неї може виникнути відчуття незадоволення та відповідні болючі переживання. У розпачі дитина може зруйнувати свою роботу, вважати себе невдахою, у неї може з'явитися упереджене ставлення та побоювання до певних занять, сформуватися тенденція кидати справу на півдорозі, особливо якщо це стосується освітньої, наукової, художньої, спортивної, підприємницької сфер.

Іншою проблемою, як зазначає Г.Апостолова, є завищені очікування та амбіції батьків, що передається й дитині та може мати негативний вплив на її подальший розвиток і все життя. Справді, спершу дитина усвідомлює, що успіх – це засіб для отримання уваги та любові батьків, а пізніше на цій

основі виникає життєва формула: головне в житті – успіх будь-якою ціною [1, с.16]. Не можна легковажити талантом і успіхом. Батьки можуть сприяти завищеній самооцінці і уявленню про сили і можливості своїх дітей. Цілком закономірно, що самооцінка у деяких дітей і так висока. А загалом у надто емоційних обдарованих дітей самооцінка вирізняється суперечливістю, нестабільністю – від дуже високої в одних випадках до крайності в інших, коли вважає, що геть нічого не вміє. Тому батькам необхідно не тільки приділити увагу вихованню позитивних якостей у дитини, а й заспокоїти свої емоції, та виховувати у дитини відповідальність за результати своєї діяльності й за все, що відбувається з нею. Як правило, дитина вважає, що саме в ній криється причина удач і невдач. Ця риса обдарованої дитини, з одного боку, допомагає їй долати певні періоди неуспіху і є найважливішим чинником поступального розвитку її здібностей. З другого – ця сама риса призводить до не завжди обґрунтованого відчуття провини, іноді навіть до депресивних станів.

Звичайно, обдарована дитина є гордістю батьків. Проте матеріальність її особистості сприяє тому, що обдарування дитини сприймається як шанс для розв'язання матеріальних проблем сім'ї, піднесення родинного авторитету і престижу. Батьки втрачають почуття міри, виснажують її непомірними навантаженнями, підривають фізичне, духовне й інтелектуальне здоров'я, і є причиною того, що більшість обдарованих дітей не вміють поступатися першістю, а згодом зараховують себе до невдач. У цьому разі депресивний стан спричиняється не стільки специфікою характеру, скільки неправильним вихованням.

Однією з причин страждання певної частини обдарованих дітей є їхнє прагнення бути в усьому досконалыми. Такі діти, воліючи стати морально чистими, інтелектуально глибокими й фізично сильними, ставлять перед собою певну мету, а досягнувши її, виставляють нову висоту, і так без кінця.

Обдаровані діти завжди у пошуку знань, вражень, відчуттів, що може породжувати схильність починати кілька справ одночасно або хапатись за

надто складні завдання. Батькам потрібно навчити їх знаходити баланс між ентузіазмом та прагматичністю, що може не подобатися жвавій дитині, однак це приходить лише з досвідом. Дорослі мають допомогти їй у цьому: визначати мету та розподіляти свій час – наприклад, переглянути розклад занять, порадити спланувати певну роботу або відкласти її на пізніше тощо.

Через неправильне сприйняття обдарованих дітей вони часто виростають або егоїстами та всезнайками, або диваками, „не від світу цього”. Обдаровані діти мають себе сприймати такими, якими є насправді. Більше того, мають знати, чим вони схожі на інших і що їх відрізняє. Інакше кажучи, такі діти завдяки правильному вихованню мають усвідомити, що кожна особистість унікальна по-своєму. Як зазначає І.Волощук, за відсутності належного виховання або при зміщенні його в бік інтелектуальних можливостей така дитина може піддатися спокусі гіперболізувати могутність свого інтелекту і власні творчі сили. Почуття страху зникає, натомість виникає почуття всесильності і вседозволеності. Результати діяльності таких інтелектуальних монстрів можуть обернутися екологічним та соціальним лихом [3, с.9].

Отже, у вихованні обдарованих дітей має панувати індивідуальний підхід, оскільки вони мають особливі потреби та можливості. Батькам слід створювати умови для розкриття їхньої індивідуальності, мислення, формувати діяльнісно-поведінкову, емоційно-вольову сфери та духовно-моральне світосприйняття.

Педагогічний досвід доводить, що віра в можливості дитини, помножена на майтерність виховання батьків і вчителів здатна творити дива. У житті найважливіше не те, що дала людині природа, а те, що вона може зробити з цим даром корисне для людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми / Г.В.Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – №1. – С. 12-18.
2. Рабочая концепция одаренности /Д.Б.Богоявленская, В.Д.Шадриков, А.В.Брушлинский и др.; Президент. программа «Дети России» М-во общ. и проф.

образования Рос. Федерации. – М.: Магистр, 1998. – 66с. Богоявленская Д.Б. О предмете исследования творческих способностей / Д.Б.Богоявленская // Психол. журнал. – 1995. – Т.16. – С.49-58.

3. Волощук І. Особливості виховання обдарованих школярів /Іван Волощук //Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. - №4. – с.7-13.

4. Эфроимсон В.П. Предпосылки гениальности (Биосоциальные факторы повышенной умственной активности) /В.П.Эфроимсон // <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/MEN/EPHRO.HTM>

5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /Г.С.Костюк / Під ред Л.М.Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

6. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н.С. Лейтес / – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 320с.

7. Одаренные дети: пер. с англ. /Под общ. ред. Г.В.Бурменской, В.М.Слуцкого; предисл. В.М.Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991. – 383с.

8. Bergins R. "Begabung" als Ergebnis von Lernvorgängen // Studium Generale. 1971. V. 24. N 2. S. 202-217.